

Міністерство освіти і науки України

Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра германської і фіно-угорської філології

Курсова робота

на тему: Індоевропейський субстрат у назвах місцевих тварин та рослин у
англійській та українській мовах

Студентки групи Па 0120

факультету германської філології та перекладу

денної форми навчання

спеціальності 035 Філологія...

Марцинишеної Оксани Сергіївни

Науковий керівник: Сергій Володимирович Субота

доцент кафедри германської та фіно-угорської філології

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ 2023

Зміст

Вступ.....	Помилка! Закладку не визначено.
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження індоєвропейського субстрату.....	5
Висновки до Розділу 1	7
Розділ 2. Індоевропейський субстрат у назвах місцевих тварин та рослин в українській та англійській мові	8
Висновки до Розділу 2	13
Загальні висновки.....	14
Список літератури.....	15

Вступ

Дана робота присвячена дослідженню індоєвропейського субстрату в лексиці української та англійської мов на основі мов походження - слов'янських та германських мов відповідно. У цій роботі ми розглянемо достовірність існування праіндоєвропейського мовного союзу, визначимо критерії для порівняння фонетичних та словотвірних особливостей субстрату у мовах, що порівнюються, та обґрунтуємо доцільність застосування порівняльно-історичного методу для вивчення субстрату.

Вважається, що на сьогоднішньому етапі існування компаративістики, порівняльно-історичне та типологічне мовознавство мають тенденцію до зближення (Г. Климов, О. Мельничук, М. Гухман, Ф. Нікітіна), порівнюючи окремі мовні системи, підсистеми та рівні, як у діахронічному та синхронічному зрізі, так і в лінгво-географічному аспекті (С. Бернштейн, Т. Вендіна, Б. Успенський, А. Десницька, В. Журавльов, В. Іванов, Г. Клепикова, О. Ткаченко, В. Шеворошкін).

Цей підхід сприяє вирішенню дискусійних питань про лінгвогенез, оскільки поєднує класичну індоєвропейістику (О. Востоков, Р. Раск, F. Ворр, J. Grimm, A. Schleicher), яка мала на меті реконструкцію індоєвропейської прамови, з досягненнями неолінгвістів (В. Пізані, М. Бартолі, G. Bonfante, В. Теггасіпі, А. Trombetti) та представників суміжних напрямів (F. Шухардт), які вважали, що етномовні контакти мають пріоритет у процесах мовної дивергенції та конвергенції. Це дозволяє здійснити синтез цих підходів.

Лінгвістична контактологія (И. Айдукович, У. Вайнрайх, Р. Asenova) переважно досліджує спорідненість мов, яка виникає внаслідок конвергентного розвитку мов у мовних союзах (М. Трубецькой), тобто іншими словами, набуту міжмовну спорідненість. Теорія субстрату (G. Ascoli) відіграє важливу роль в загальній теорії мовних контактів та етнічних

впливів. Багато уже згаданих дослідників (В. Абаєв, Ю. Мосенкіс, А. Непокупний, В. Пізані, Б. Серебренников, К. Тищенко, О. Ткаченко, V. Georgiev, J. Hubschmid, P. Kretschmer, V. Machek, A. Meillet) зверталися до цієї теорії, проте досі не вирішена проблема пов'язана з тим, чи існує індоєвропейський субстрат в слов'янських мовах, адже у сучасній науці є два протилежні підходи до визнання або заперечення його наявності.

Існування наявності індоєвропейського субстрату заперечували такі вчені, як В. Абаєв, В. Георгієв, Р. Козлова, О. Трубачов.

Напротивагу їм, виступали Ю. Мосенкіс, А. Непокупний, Ф. Філін, А. Bruckner, V. Machek. Фонетична типологія праслов'янської мови з її відкритоскладовою структурою свідчить у підтримку аргументів зазначених вчених.

Метою дослідження є охарактеризувати індоєвропейський субстрат у назвах місцевих тварин та рослин у англійській та українській мовах.

Методи дослідження. За допомогою порівняльно-історичного методу у діахронічному аспекті було проведено порівняння фонетичних та лексичних характеристик мов. Також до уваги взяли словотвірні характеристики, та виключили з порівняння дані мертвих мов. Для лексики невідомого походження було застосовано метод порівняння, щоб виявити схожі та відмінні структурно-типологічні особливості цієї лексики.

Структурно робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку літератури.

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження індоєвропейського субстрату

Перш, ніж почати розгляд цієї теми, нам необхідно ознайомитися з деякими термінами.

По-перше, субстратом у мовознавстві називають (G. Ascoli) мову, що впливає на іншу та витискує її з ужитку. Тобто мовний субстрат – це сукупність запозичень, і при тому, не лише лексичних, а часто у поєднанні з граматичними явищами.

Індоєвропейські мови – це споріднена сім'я мов Західної та Південної Євразії, що є нащадками праіндоєвропейської мови. Слов'янські (до яких належить українська мова) та германські мови (до яких належить англійська мова) також відносяться до індоєвропейської групи мов.

Термін «індоєвропейські мови» був вперше запроваджений англійським дослідником Томасом Юнгом у 1813 році у праці "Über die Sprache der Indier" (Про мову індійців). Відомо, що індоєвропейська група мов була відкрита та досліджена за допомогою порівняльно-історичного методу, тому головна мета та характер дослідних методів лежать на площині порівняння та аналізу мов.

Не виникає жодних сумнівів, що протягом своєї історії різні групи людей, колективи та навіть цілі нації вступали між собою у ті чи інші контакти — культурні, політичні, економічні, військові та інші.

Сучасна лінгвістика приділяє вивченню мовних контактів особливу увагу. Існує окрема лінгвістична парадигма, звана «контактною лінгвістикою», «лінгвістикою мовних контактів» або «лінгвістичною контактологією», яка вивчає процеси та результати контактування мов у конкретному геополітичному просторі за певних історичних та соціальних умов спілкування народів, етнічних окремих людських колективів, які говорять різними мовами [11, с. 12].

Термін «мовний контакт», запропонований А. Мартіні та введений у широке вживання У. Вайнрайхом, замінив термін Г. Шухардта «змішування мов». Проте незважаючи на скептичне, як зазначає Т. А. Суходоєва, ставлення багатьох учених до терміну «змішування мов», він підтримувався рядом лінгвістів і після появи праці У. Вайнрайха [14, с. 13], що зумовлено, насамперед, відсутністю єдиної думки щодо існування змішаних мов.

Якщо ще в середині ХІХ століття лінгвісти вважали, що змішаних мов не існує, то вже до кінця того ж століття було висунуто прямо протилежну точку зору.

На думку Р. А. Будагова, ні перша, ні друга точка зору не може бути достовірною, оскільки «насправді мови перебувають між собою у різноманітних контактах» [3, з. 477].

Від терміна «змішування мов» запропонував відмовитися Л. В. Щерба, вважаючи його «одним із найяскравіших у сучасній лінгвістиці» [17, с. 40]. Натомість він пропонував вживати термін «взаємний вплив мов». Такий термін не передбачає, що мови, перебуваючи, у безпосередньому контакті, субстрабували значний лексичний прошарок.

А. Росетті запропонував розмежовувати поняття «змішана мова», що передбачає взаємопроникнення двох морфологічних систем, і поняття «мова з елементами змішування», застосовне у випадках, коли запозичення з інших не торкаються морфології. Крім того, зазначав, що «є обмежена кількість змішаних мов, тоді як змішування елементів є нормою для будь-якої мови» [13, с. 112-118].

Таким чином, сучасна наука віддає перевагу терміну «мовні контакти», який розуміється ширше, ніж змішання мов, оскільки включає взаємодію: 1) діалектів і прислівників однієї мови; 2) мов різних соціальних груп у межах однієї мови; 3) близькоспоріднених мов; 4) різних за структурою мов [7, с. 27].

Отже, поняття «мовний контакт» — це поняття ширшого обсягу порівняно з поняттями «змішування мов».

Висновки:

У дослідженнях загальнолінгвістичного характеру мови, з одного боку, корисно порівнювати для того, щоб знайти риси, характерні для мови, якою ми цікавимося, і саме це може бути характерним явищем і для іншої мови. З іншого боку, мови можна порівнювати з метою виявлення відмінностей між ними, показати різноманіття їхньої структури і засобів розвитку. Так ми можемо порівняти набуті риси у результаті мовної взаємодії, у результаті вже обумовлених “мовних контактів”. Порівняльно-історичний метод полягає у співставленні мов з метою виявлення історичних зв’язків між ними.

Ціллю такого співставлення є пошук деяких спільних рис та подібностей між мовами, що порівнюються. У нашому випадку, ми будемо порівнювати англійську та українську мови, а точніше вплив на них зазначеного індоєвропейського субстрату.

Розділ 2. Індоевропейський субстрат у назвах місцевих тварин та рослин у англійській та українській мовах

Під генеалогічною ідентифікацією доіндоевропейських субстратних лексем мається на увазі визначення можливих етимологічних відповідників цих лексем, тобто корелятивів, які, згідно з основною генетичною лінією, походять з однієї або кількох неіндоевропейських мов, що були поширені в Європі до завершення індоевропеїзації континенту в II-I тис. до н.е. Порівняльно-історичні принципи вивчення мов в аспекті віддаленої спорідненості, які зазвичай застосовуються до неіндоевропейських мов, можна використовувати і для субстратної лінії, яка є неосновною генетичною лінією.

При пошуку лексичних паралелей до уваги були взяті слова з умовно ідентичним приголосним каркасом, відповідності між голосними у коренях слів за відсутності таких до уваги не бралися. Це можна пояснити тим, що нестабільність вокалізму може спостерігатися навіть у діалектах однієї мови, тому цей чинник не став рушійним у пошуку паралелей у цій роботі. Іншим чинником стала для нас характерна ознака індоевропейських мов - відкритоскладовість.

Пошук полегшило також і те, що лексика, на яку була спрямована наша увага, а саме “назви місцевих тварин та рослин” відноситься до лексики, що відзначається високим ступенем архаїчності.

Отже, у словниковому складі стародавніх індоевропейських мов простежуються численні елементи лексичної єдності. Це спільні корені та навіть цілі слова. Щоправда, хоча деякі з них можна знайти у всіх гілках індоевропейської групи мов, інші з'являються лише в деяких гілках. Тобто можна стверджувати, що розповсюдження слів між гілками значно відрізняється.

Як нам відомо, найдавнішим шаром споконвічної, а тобто успадкованої або корінної) лексики є слова, що сягають індоєвропейської мовної спільності. Це відноситься як до української, так і до англійської мов. Як було згадано раніше, така лексика збереглася у багатьох мовах цієї сім'ї, але, безперечно, зазнавши різних фонетичних, словотвірних та семантичних змін.

Індоєвропейські слова, хоча і нечисленні, належать до ядра слов'янських та германських мов, оскільки означають найважливіші поняття людського життя і які часто вживанні у нашому буденному мовленні.

До таких понять людського життя в обох мовах належать:

- назви спорідненості та свояцтва
- назви частин тіла
- назви тварин та птахів
- назви рослин
- назви явищ природи
- назви частин доби
- назви дій
- назви кольорів
- назви чисел

У межах нашого дослідження, нас цікавила лексика присвячена назвам тварин та рослин. Оскільки в цій роботі надалі розглядатимуться саме ці назви, я пропоную ознайомитися з ними краще:

Українська мова

- назви тварин та птахів: олень, вовк, бобер, корова, миша, свиня, гусак, журавель
- назви рослин: дерево, береза, дуб, бук, зерно

Англійська мова

- назви тварин та птахів: wolf, bear, leopard, deer, snake, worm, mouse, horse, donkey, cow, cattle, sheep, lamb, goat, dog, pig, cat, hen

- назви рослин: tree, oak, willow, grape, wine, wheat, grain

Як ви могли помітити, навіть у наведених прикладах є слова спільного походження (підкреслені), що вкотре підкреслює наявність спільного субстрату.

Індоевропейський субстрат представлений у назвах тварин зберігся порівняно краще, ніж у назвах місцевих рослин. Це можна побачити з наступних прикладів:

Modern English - Old English

Modern Ukrainian - Old Ch. Slavonic

wolf - wulf

вовк - vluku

dog, hound - hund*

собака (розм. пес) - pisu

pig, swine - swin

свиня - свиння

bee - beo

бджола - пчела

cow- cu

корова - крѣва

goat - gat

goose - gos

гуска - гжсь

horse - hors

lamb - lamb

ox - oxa

sheep - sceap

вівця - вѣвца

snake - snaca

mouse - mus

миша - мушї

honey - hunig

milk - meolc

МОЛОКО - *melko*

wool - vluna

egg - æg

яйце - (j)ajice

Якщо порівнювати ще з іншими мовами, то побачимо таке:

- Миша - Mouse

Sanskrit *mūs*; Persian *mūš*; Greek *mŭs*; **Old Slavic *myšŭ***; Latin *mūs*; **OE, OHG, ON *mūs***.

- Курка - Hen

Latin *gallus* 'cock' (compare **Old Slavic *glasŭ*** **голос**); Gt *hana*; OHG *heno* 'cock'; **OE *henn***; ON *heni*.

- Вовк - Wolf (існує декілька лексем)

Sanskrit *vŭkaha*; Avestan *vəhrka*; **Old Slavic *vilkŭ***; Lithuanian *vilkas*; Albanian *ulk*; Hittite *ulippana*; Gt *wulfs*; **OE *wolf***; Latin *lupus*.

Щодо рослин, то їх збереглося набагато менше:

Flower - OE *blōstma*, tree - OE *treow*, grain - OE *corn**, woods - OE *wudu*, OS *druva**, autumn - *hærfest**, summer - OS *zetva*, *letu*

Цікаво, що можна зробити висновок, що усі зазначені слова з зірочкою дещо змінили свої значення, до прикладу **hund** -це більше не собака, а порода собаки гаунд, **druva** - не ліс, а паливний матеріал, **hærfest** - не осінь, а урожай, **zetva** - не літо, а жнива (час збору урожаю).

Якщо порівнювати з іншими мовами, то побачимо таке:

- Яблуко - Apple

Old Slavic ablŭko; Bulgarian аблъко; Old Polish jabło; Latvian âbele; **OE æppal**; OHG arful; Gt apel.

- Виноград та вино - Grape and wine

Hittite ʕjanaʾ; Mysenaean Greek wono; Armenian gini; Albanian vënë; Latin uīnum; Gt wein; **OE wīn**; OHG wīn; **Old Slavic vino**; Polish wino.

- Дерево, дуб - Tree, oak *Hittite taru*; *Sanskrit dāru*; *Albanian dru*; *Old Irish daur*; *Gt triu*; *ON trē*; **OE trēo**; **Old Saxon trio**; **Old Slavic drīvo**; *Lithuanian dervà* ‘pine tree’.

Висновки:

Отже, можемо сформулювати такі висновки:

По-перше, не залишається сумнівів, що індоєвропейський субстрат присутній в обох порівнюваних мовах - як в англійській, так і в українській. Навіть зазнавши різних фонетичних, словотвірних та семантичних змін, індоєвропейський субстрат залишається лексичним ядром обох мов.

По-друге, наше дослідження встановило, що значна кількість сучасних англійських та українських слів мають походять від одного “предка” - індоєвропейської мови.

Загальні висновки

Можемо зробити наступні висновки:

1. Індоевропейський субстрат, беззаперечно, присутній в обох порівнюваних мовах, що може слугувати доказом існування праіндоевропейського мовного союзу.
2. Мовні контакти є взаємодією між двома або більше мовами, що базуються, як на лінгвальних, так на позалінгвальних факторах та призводить до впливу на лексичну структуру однієї або декількох з них. Відповідно, субстрат є наслідком глибинних мовних контактів.
3. Субстратну лексику слід відрізнити від запозичень, розглядаючи її як діалектично складне явище.
4. Субстратні риси можуть проявлятися на декількох рівнях мови, до прикладу, фонетичному, морфологічному або синтаксичному, або ж лише на одному з них. У будь-якому з цих випадків, ці риси мають бути системними.
5. Порівняльно-історичний метод, за яким була виявлена та класифікована індоевропейська група мов, ще раз підтвердив свою доцільність.

Список літератури

1. Борщевський С. Проблема ідентифікації доіндоєвропейського субстрату в слов'янських мовах (на матеріалі української та польської мов) / Сергій Борщевський // Мова та історія : зб. наук, праць. - К. : ЗАТ "ВІПОЛ", 2007-2008. - Вип. 94. - С. 34-40.
2. Борщевський С. В. Доіндоєвропейські субстрати слов'янських та германських мов у світлі новітніх наукових досліджень / С. В. Борщевський // Мовознавство : науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства імені О. О. Потебні та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. - К. : Видавничий дім "Академперіодика" НАН України, 2008. - № 6. - С. 65-70.
3. Борщевський С. Проблема тенденційності у виявленні слідів доіндоєвропейського субстрату в слов'янських та германських мовах / Сергій Борщевський // Актуальність античності та сучасність; зб. на пошану дійсного члена Української академії архітектури Андрія Олександровича Пучкова. - К. : Альфа друк, 2008. - С. 6-12
4. Борщевський С. В. Теорія доіндоєвропейського субстрату на сучасному стані розвитку лінгвістики / С. В. Борщевський // Матеріали звітної-наукової конференції "Мови і соціум". - К.: Мир, 2008. - С. 69-71.
5. Борщевський С. В. Лексика нез'ясованого походження в контексті теорії доіндоєвропейського субстрату (на матеріалі української та польської мов) / С. В. Борщевський // Мова і культура: науковий журнал. - К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. - Т. V (117). - Вип. 11. - С. 188-192.
6. Борщевський С. В. Лексика нез'ясованого походження української та польської мов / С. В. Борщевський // Мовні і концептуальні картини

- світу : зб. наук. праць. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2009. - Ч. 1. — Вип. 25. - С. 91-95.
7. Борщевський С. В. Методика історико-генетичного дослідження лексики нез'ясованої етимології / С. В. Борщевський // Мова і культура: науковий журнал. - К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. - Т. IV (129). - Вип. 12. - С. 177-181.
8. Борщевський С. Ономастика й апеллятивна лексика невідомого походження в контексті теорії доіндоєвропейського субстрату (на матеріалі слов'янських та германських мов) / Сергій Борщевський // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка : зб. наук. праць. - Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2009. - Вип. 81(1).- Серія "Філологічні науки (мовознавство)". - С. 176-180.
9. Березяк – Березяк В. В. Етимологія сучасних українських слів, складовою частиною яких є шумерський вказівний займенник -це та хаттський -то [Електронний ресурс]: Інститут україніки. Міжнародна громадська організація: <http://www.ukrainica.org.ua/content/2845>. – С. 1–13].
10. Биховець, Непокупний – Биховець Н. М., Непокупний А. П. Дослідження романських, германських та балтійських мов // Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 1930–2005. Матеріали до історії. – К.: Довіра, 2005. – С. 279–292.
11. Falk, Torp – Falk H. S., Torp A. Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg: C. Winter, 1910–1911. – Bd. 1–2. Feist 1913 – Feist
12. Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen. – Berlin: Weimannsche Buchhandlung, 1913. – 573 S.
13. Feist 1939 – Feist S. Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache. – Leiden: Brill, 1939. – XXXVIII, 709 S.

14. Fick – Fick A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1874–1876. – Bd. I–IV.
15. Fraenkel 1950 – Fraenkel E. Die baltischen Sprachen. – Heidelberg: C. Winter, 1950. – 126 S.
16. Fraenkel 1962 – Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg: Universitätsverlag, 1962. – Bd. 1–2.
17. Frančić – Frančić V. Budowa słowotwórcza serbochorwackich kolektywów. – Kraków: Uniw., 1961. – 84 s.
18. Friedrich – Friedrich J. Hethitisches Wörterbuch. – Heidelberg: C. Winter, 1952. – 344 S.
19. Frisch – Frisch J. L. Teutsch-lateinisches Wörterbuch. – Berlin: Ch. G. Nicolai, 1741. – Bd. 1–2